

УДК 17.011

к. пед.н. Т. П. Спіріна

ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

В умовах розбудови сучасного громадянського суспільства в Україні відбувається посилення державної та громадської уваги до формування моральних якостей кожного громадянина. Проблема виховання відповідальної, талановитої особистості, яка спроможна реалізувати власні життєві цінності, набуває важливого значення в системі професійної підготовки соціальних працівників. Необхідність у регулюванні взаємин людей тієї чи іншої професії призвела до усвідомлення й подальшого оформлення визначених вимог етики професійної діяльності.

Особливої актуальності набуває питання формування професійної етики соціальних працівників, фахівців, котрі працюють переважно з людьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, взаємодіючи з численними соціальними інституціями. Це підвищує вимоги до навчально-виховного процесу у вищій школі, яка готує спеціалістів як фахівців нової генерації. Від рівня їхньої загальноосвітньої та фахової підготовки, культури, сформованості моральних якостей та етичних стандартів залежить результативність вирішення проблем клієнтів.

Усвідомлення етики соціальних працівників як частини загальної етичної теорії, яка певним чином розглядалася у працях та практичній діяльності багатьох видатних філософів та науковців минулого, дає змогу зрозуміти походження морально-етичних питань, окреслити зміни їх подання та підходи до вирішення, поглиблює розуміння професійної моралі, її призначення, функції у житті людини, закономірності подальшого розвитку.

Проблема формування основ професійної етики розглядалася у працях Протагора, Т. Гоббса, Дж. Локка, І. Канта; взаємозв'язок етики з людською діяльністю висвітлено у роботах сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців (О. Бобир, С. Богдан, Н. Вознюк, Г. Йонас); пошук шляхів удосконалення морально-етичних відносин у колективі здійснювали І. Бех, С. Сисоєва, О. Федоренко.

Система професійної підготовки майбутніх фахівців будується на принципах неперервної професійної освіти: гуманізації, гуманітаризації, демократизації, безперервності, інтеграції, індивідуалізації та передбачає професійний розвиток дорослих людей, зокрема соціальних працівників.

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів професійної підготовки фахівців, дослідження етичних засад у професійній діяльності соціальних працівників потребує подальшого ґрунтовного вивчення.

У практиці повсякденної професійної діяльності етика являє собою сукупність норм поведінки фахівців, які піддаються змінам під дією

зовнішніх і внутрішніх, по відношенню до діяльності, факторів. Вони безпосередньо впливають на поведінку соціальних працівників, змушуючи їх діяти певним чином.

Професійна діяльність соціальних працівників складається зі специфічної, лише їй притаманної системи цінностей, що сформувалися в процесі становлення принципів і норм поведінки фахівців – потреба у волі, безпечності, справедливості, а також сприяє збереженню й укріпленню людських цінностей. Однак, вона базується ще й на фундаментальних положеннях – загальнолюдських цінностях [1]:

1. Повага до людини, визнання її безумовної цінності, незалежно від реальних досягнень і поведінки особистості.

2. Людина – це унікальна соціальна істота, яка реалізує свою унікальність у стосунках з іншими людьми і залежить від них у розвитку своєї унікальності.

3. Людині одвічно притаманна здатність до змін, покращання свого життя, зростання, а звідси – прагнення до свободи вибору, прийняття рішень. Без віри у можливість зміни на краще, вдосконалення людини і суспільства неможливо обґрунтувати мету професійної діяльності соціальних працівників.

У своїй практичній діяльності соціальні працівники потребують не лише моральних орієнтирів, які визначають загальний, основний напрям їхньої діяльності, й окремих правил, характерних для повсякденної роботи, без дотримання яких неможливо реалізувати відповідні моральні норми та принципи. Саме тому в етичних нормах соціальних працівників відображено основні вимоги і критерії поведінки, які впливають зі специфічних умов та змісту діяльності. Етика професійної діяльності соціальних працівників пропонує пошук резервів, використання різноманітних ресурсів: від соціальних до особистих як фахівця, так і його клієнтів. Усе це можливо і допустимо лише з соціальною і професійною метою, і ні в якому разі не у вузькокорпоративних чи особистих корисних інтересах.

Етичні норми закріплюють обов'язкові правила професійної діяльності, хоча і не вичерпують усіх ситуацій, які можуть трапитися.

Етична поведінка стосовно професії:

- діяти відповідно до принципів і норм етичної поведінки;
- розвивати професіоналізм;
- нести відповідальність за клієнтів у рамках обмежень, встановлених етичними нормами;
- підвищувати професійний статус соціальних працівників;
- стимулювати розробку та впровадження соціальних технологій, методів, методик, програм, що спрямовані на покращення якості життя людини, сім'ї, групи людей, громади, спільноти та суспільства;
- роз'яснювати призначення, мету та завдання соціальних працівників.

Етична поведінка стосовно колег:

- визнавати різні точки зору й форми практичного досвіду колег, висловлювати критичні зауваження та пропозиції лаконічно й коректно;
- піддавати конструктивному аналізу теоретичні та методичні засади діяльності колег;
- створювати та систематично використовувати можливості, умови для обміну знаннями, досвідом і поглядами з колегами, фахівцями інших галузей з метою вдосконалення власної практики роботи;
- відстоювати честь і гідність своїх колег, не допускати упередженої критики на їхню адресу та щодо соціальної роботи взагалі.

Етична поведінка стосовно клієнтів:

- поважати особистість клієнта і гарантувати захист його гідності та прав незалежно від походження, статі, віку та внеску в суспільний і соціальний розвиток;
- намагатися зрозуміти кожного клієнта;
- безпека клієнтів є першою умовою здійснення професійної діяльності соціальних працівників;
- допомагати клієнтам та брати на себе відповідальність за свої особисті дії;
- підтримувати право клієнта на взаємодію, яка ґрунтується на довірі, співчутванні та збереженні конфіденційності;
- визнавати і поважати наміри, відповідальність клієнтів щодо прийнятого рішення.

Етична поведінка стосовно організації:

- використовувати досвід роботи організації як ресурсну можливість для підвищення якості допомоги клієнтам;
- підтримувати та популяризувати місію організації;
- допомагати у досягненні мети та завдань організації.

Аналізуючи нормативно-правові, законодавчі акти, які регламентують роботу соціальних працівників, можемо визначити основні категорії етики соціальних працівників: етичні стосунки, етична свідомість, етичні дії та професійний обов'язок [1].

Етичні стосунки виникають у процесі здійснюваної фахівцем діяльності як сукупність залежностей і зв'язків, що полягають у досягненні суспільного та особистого блага шляхом перебудови системи «людина – середовище». Вони існують у формі вимог, які висуваються суб'єктами стосунків один до одного з метою виконання обов'язків, моральних принципів, які лежать в основі професійної діяльності, моральних якостей, якими повинен володіти фахівець, постійного самоконтролю у здійснюваній діяльності. Ці стосунки виникають між соціальними працівниками як членами певного колективу, між соціальними працівниками та клієнтами, між соціальними працівниками та соціальним оточенням клієнтів, між соціальними працівниками та різними установами, організаціями, приватними особами, з якими соціальний працівник вступає у взаємодію з метою надання соціальних послуг.

Етична свідомість - це особлива форма усвідомлення соціальними працівниками соціальної необхідності їхньої діяльності, яка набуває специфічного морального обґрунтування: поведінка і діяльність розглядаються вже не з точки зору їх необхідності, а з точки зору їх моральної цінності. З огляду на це професійна діяльність виступає через призму власної необхідності та значущості: як можливість реалізувати свої власні моральні настанови.

Етичні дії - поєднують у собі специфічні моральні мотиви діяльності фахівця. Соціальний працівник сприймає свою діяльність з точки зору не лише загальнолюдських чи професійних цінностей, а й виходячи з власної системи цінностей, власних понять про мораль. Для соціального працівника, з огляду на його обов'язки, головним змістом діяльності й важливим кінцевим результатом є задоволення потреб клієнта, розв'язання його проблем. Рішення фахівця стосовно тих чи інших дій мають ґрунтуватися на розумінні й знанні того, яку користь отримає клієнт і суспільство в цілому. Дії повинні базуватися на повазі до клієнта та його найближчого оточення з урахуванням його людської гідності та істинного благополуччя.

Професійний обов'язок - це відображення об'єктивних зобов'язань фахівця у ідеях, переконаннях, почуттях, звичках, у внутрішніх мотивах і у втіленні їх в практичній щоденній діяльності. Обов'язок - це перетворення вимог моральності, загальних для багатьох людей, у особисте завдання людини, сформульоване стосовно її становища і ситуації, у якій вона перебуває. Якщо в моральних вимогах виражено ставлення суспільства до особистості, то обов'язок - це відношення особистості до суспільства. Особистість тут виступає активним носієм певних моральних зобов'язань перед соціумом, як суб'єкт, що усвідомлює і реалізує їх у своїй діяльності.

Для соціального працівника вимоги обов'язку багато в чому співпадають з його особистими інтересами, тому він усвідомлює обов'язок як необхідність, внутрішню потребу, моральне зобов'язання. Вимоги обов'язку, що стали внутрішніми переконаннями, є провідним духовним стимулом професійної діяльності.

Отже, етичними принципами професійної діяльності соціальних працівників є:

- солідарність з цілями організації - діяльність фахівця направлена на досягнення загальних цілей та не заперечує її принципів;
- добровільність - ніхто не може надавати послуги проти волі клієнта;
- залучення до проектів, програм організації - ми всі одна команда;
- добросовісність - соціальний працівник, який зобов'язався виконати ту чи іншу роботу, повинен довести її до кінця;
- законність - діяльність соціального працівника не повинна бути протизаконною [3];
- дотримання розумних інтересів клієнта - соціальний працівник,

розпочинаючи роботу, має піклуватися, передусім, про те, щоб принести найбільшу користь клієнту та суспільству;

- особиста відповідальність - розробляючи разом із клієнтом алгоритм спільних дій, соціальний працівник несе персональну відповідальність за наслідки свого рішення;

- визнання права клієнта щодо прийняття самостійного рішення - клієнт як особистість має бути наділений усіма правами людини, в тому числі й правом самостійно визначати свою долю, стиль і спосіб життя, мати власні переконання й погляди;

- прийняття клієнта таким, яким він є - соціальний працівник повинен враховувати особистісний фактор та відповідні обставини надаючи допомогу клієнту;

- конфіденційність - усе, що стосується клієнта, його особистого життя та виниклих проблем, є конфіденційною інформацією;

- доброзичливість - доброзичливе ставлення до клієнта має спостерігатися на всіх етапах співпраці з ним: від моменту знайомства до етапу обговорення кінцевих результатів спільної взаємодії;

- відсутність упереджень по відношенню до клієнта - розпочинаючи роботу з клієнтом, соціальний працівник мусить пам'ятати, що кожна людина неповторна і має свої власні погляди, переконання, ідеї, інтереси, думки [1];

- дотримання норм етики професійної діяльності - соціальні працівники сприяють формуванню та реалізації заходів у межах соціальної політики, забезпечення благополуччя людини, спільноти, громади, несуть відповідальність за розвиток та дотримання норм етики професійної діяльності у розв'язанні практичних завдань.

Соціальна робота належить до таких видів діяльності, де не лише знання, уміння й навички, а, насамперед, особистісні якості значною мірою визначають успішність та ефективність роботи.

Стиль поведінки фахівця, зумовлений сукупністю його особистих якостей, ціннісних орієнтацій, інтересів, також значною мірою впливає на систему стосунків, які він формує не лише з клієнтом, а й з колегами по роботі.

Соціальний працівник – це людина, яка володіє певними особистісними характеристиками, такими як: готовність допомогти; небайдухе ставлення до життя й людей; висока самоорганізованість; відповідальність за себе та інших; чесність; совість; об'єктивність; справедливість; тактовність; уважність і спостережливість; терпимість; витримка та стриманість; любов до людей; самокритичність; адекватна самооцінка; терпіння; комунікабельність; оптимізм; сила волі; емпатія; прагнення до самовдосконалення; творче мислення [3].

З урахуванням етичних принципів і вимог до особистих якостей соціального працівника можемо розробити етичну карту фахівця:

1. Не давати обіцянок, яких не можеш дотриматися.
2. Дотримуватись конфіденційності, уникати поведінки, яка може

бути не вірно зрозуміла.

3. Бути відкритим на нові ідеї та способи діяльності.
4. Використовувати шанс пізнання та навчання від інших людей.
5. Не критикувати справи, яких не розумієш.
6. Запитувати про справи, яких не розумієш.
7. Працювати в команді.
8. Отримувати освіту. Наука є невід'ємною частиною добре виконаної роботи.
9. Брати участь у проектах, програмах, зустрічах.
10. Гідно представляти себе та свою професію [2].

Список використаної літератури

1. **Зверева І. Д.** Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. ; За заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с. **2. Порадник** для волонтера. Досвід та висновки з реалізації програми «Волонтерство понад кордонами – ваші та наші успіхи» / опрацювання Моніка Домінік, переклад Олена Яременко. – Білгорай, 2004. – 22 с. **3. Програма** менторської підтримки. Методические рекомендации по внедрению в Украине. – К. : Международный Альянс по ВИЧ/СПИД, 2011.

Спіріна Т. П. Формування етичних засад професійної діяльності майбутніх соціальних працівників

У період становлення ринкових відносин, інтегрування у світові економічні процеси гостро відчувається потреба забезпечення високого рівня професіоналізму фахівців, підвищення їх загальної культури, морально-етичних якостей, що є пріоритетним завданням та предметом особливої уваги української держави, як наголошується у Законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", "Національній доктрині розвитку освіти", "Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти". Система професійної підготовки соціальних працівників будується на принципах неперервної професійної освіти: гуманізації, гуманітаризації, демократизації, безперервності, інтеграції, індивідуалізації. На сучасному етапі з'являються нові тенденції формування етики соціально-педагогічної роботи, оскільки моральні якості фахівця є одним з провідних компонентів його професійної придатності.

У запропонованій статті автор розглядає моральні цінності, категорії етики соціальної роботи, етичні принципи і вимоги до особистих якостей соціального працівника, що доводить їх взаємозв'язок та взаємозумовленість, оскільки моральні норми відображають специфічний характер соціальної роботи.

Ключові слова: етика, етичні норми, етичні принципи, категорії етики, цінності.

Спирина Т. П. Формирование этических основ профессиональной деятельности будущих социальных работников

В период становления рыночных отношений, интеграции в мировые экономические процессы остро ощущается потребность обеспечения высокого уровня профессионализма специалистов, повышения их общей культуры, морально-этических качеств. Система профессиональной подготовки социальных работников строится на принципах непрерывного профессионального образования: гуманизации, гуманитаризации, демократизации, непрерывности, интеграции, индивидуализации. На современном этапе появляются новые тенденции формирования этики социальной работы, поскольку моральные качества специалиста является одним из ведущих компонентов его профессиональной пригодности.

В предлагаемой статье автор рассматривает нравственные ценности, категории этики социальной работы, этические принципы и требования к личным качествам социального работника, что доказывает их взаимосвязь и взаимообусловленность, поскольку моральные нормы отражают специфический характер социальной работы.

Ключевые слова: этика, этические нормы, этические принципы, категории этики, ценности.

Spirina T. P. Formation of professional ethical foundations of future social workers

In the period of market economy and integration into the world economic processes acute need to ensure a high level of professionalism, enhancing their overall culture, moral and ethical qualities, which is a priority and the special attention of the Ukrainian state. The system of training future professionals based on the principles of continuous professional education: humanization, democratization, continuity, integration and individualization. At present, there are new trends shaping ethics of social and educational work, as moral quality specialist is a leading component of his professional life.

General moral standards specified in the employment rights specific to her profession. This situation affects the awareness of the importance and significance of the development of ethical social and educational activities and their compliance as a basic element of professionalism of the modern professional.

Therefore, in the proposed article discusses moral values, ethics categories of social work ethical principles and requirements for the individual as a social worker, proving their relationship and interdependence as moral standards reflect the specific nature of social work. The author notes that the ethical and moral standards for the social worker are a professional tool without which any realized direction of a specialist in society.

Keywords: ethic, ethics, ethical principles, categories, ethics and values.